

DOI CONDOCĂTORI LIBERALI DIN SUD-ESTUL EUROPEI:
ION I. C. (IONEL) BRĂȚIANU (1864-1927) ȘI
ELEUTHERIOS VENIZELOS (1864-1936)

GEORGE UNGUREANU*

Ideologie cristalizată în perioada de trecere de la Evul Mediu la modernitate, fundamentată prin contribuțiile lui John Locke (1632-1704) și Montesquieu (1689-1755), liberalismul a dominat secolul al XIX-lea, ajunând să se extindă și în părțile răsăritene ale Europei, unde a îmbrăcat forme specifice. În spațiul românesc, evoluția liberalismului ca mișcare politică se leagă în mare măsură, chiar dacă nu în exclusivitate, de acțiunile familiei Brătianu, această veritabilă „dinastie de Argeș”, care, la un moment dat, observa Nicolae Iorga (1871-1940), ajunsese să pună în umbră dinastia de Hohenzolern (1866-1947), datorită puternicei charisme exercitate de către Ionel Brătianu. În spațiul elen, liberalismul îl are ca reprezentant de frunte pe Eleutherios Venizelos, supranumit „marele cretan”.

În cele ce urmează, vom face o succintă prezentare comparativă a locului și rolului celor doi lideri în cadrul istoriei naționale românești, respectiv elene, cu decelarea elementelor de asemănare, respectiv, de deosebire, între ele.

Printr-o coincidență a istoriei, ambele personalități liberale au văzut lumina zilei în anul 1864, an dens în evenimente. Astfel, pentru statul național-unitar român abia constituit, anul 1864 constituie o dată cu valoare de simbol pentru marile reforme întreprinse de Alexandru Ioan Cuza (1820-1873; 1859-1866) cu ajutorul guvernului prezidat de către Mihail Kogălniceanu (1817-1891)¹. Peste ani, apologeții familiei Brătianu vor scoate în relief, în sens mitizator, faptul că Ionel Brătianu se născuse în anul marilor reforme ale lui Cuza și Kogălniceanu, în timp ce tatăl său, Ion C. Brătianu (1821-1891) venise pe lume în anul mișcării revoluționare conduse de Tudor Vladimirescu².

* Universitatea din Pitești.

¹ *Istoria României în date*, coord. Dinu C. Giurescu, ediția a III-a revăzută și adăugită, București, Editura Enciclopedică, 2010, pp. 207-210.

² Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 247.

Și pentru statul modern elen, independent din 1830, anul 1864 are o semnificație aparte; după reușita complotului din octombrie 1863, ducând la înlăturarea de pe tron a lui Otto de Bavaria, după încoronarea ca monarh a unui principe danez sub numele de George I, care avea să domnească o jumătate de secol, 1864 este anul adoptării unei noi Constituții, acordând cetățenilor drepturi mai largi decât cea din 1864. Conform noii Constituții, puterea legislativă este exercitată de către un parlament unicameral, ales prin vot universal masculin, iar puterea executivă, de către un guvern numit de monarh; în anul 1875, avea să se impună principiul *dedilomeni*, adică obligativitatea pentru monarh de a numi conducerea guvernului pe liderul partidului deținător al majorității parlamentare. Tot în anul 1864, în scopul (ratat, de altfel) de a mai calma irendentismul grecesc, Marea Britanie cedează tânărului stat elen Insulele Ionice³.

Din punct de vedere al originii sociale, între Ionel Brătianu și Venizelos există importante similitudini. Brătienii au fost, la origine, o familie de mici boieri din nordul Argeșului care, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, au cunoscut un proces de „îmburghezire”. Deși a avut și istoria drept pasiune, a studiat ingineria, la Paris, iar o „ocultă” din cadrul Partidului Național Liberal (înființat în 1875), condusă de Eugeniu Carada (1836-1910), l-a pregătit constant pentru șefia partidului.

Familia Venizelos era una de mici negustori din Creta, angrenați în lupta de eliberare a insulei de sub dominația otomană. Însuși prenumele de „Eleutherios”, care i-a fost dat viitorului conducător liberal grec semnifică ideea de libertate⁴.

Când micul Eleutherios Venizelos avea mai puțin de doi ani, mai precis, în prima jumătate a anului 1866, reizbucnește lupta pentru libertate a grecilor din Creta. Tatăl lui Eleutherios, Kyriakos, care avea să-și piardă trei frați în luptele anti-otomane, se implică și de această dată, fiind condamnat din nou (în 1843 o se confiscase averea și fusese exilat din Creta, unde se întorsese în 1862)⁵. În aceste condiții, familia petrece câțiva ani în insulele Cythera și Syra, iar Eleutherios își face studiile la Hania, Atena și Syra, absolvind liceul în 1880, după care lucrează un scurt timp cu tatăl său, dar în anul 1881, neîncântat de meseria de comerciant, se înscrie la facultatea de drept a Universității din Atena, pe care o absolvă în ianuarie 1887.

³ Richard Clogg, *Scurtă istorie a Greciei*, traducere de Lia Brad Chisacof, Iași, Editura Polirom, 2006, pp. 69-72; vezi și Stevan K. Pavlowitch, *Istoria Balcanilor*, traducere de Andreea Doica, Iași, Editura Polirom, 2002, pp. 79-80

⁴ Leften S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, New York, Holt, Rinehart & Winston, 1963, p. 475; gestul nu era unul chiar neobișnuit pentru epoca respectivă: în ajunul izbucnirii Revoluției de la 1848, C.A. Rosetti (1815-1885) și-a botezat fiica nou-născută Libertatea, diminutiv Liby.

⁵ Constantin Iordan, *Venizelos și românii*, ediția a II-a completată, București, Editura Omonia, 2010, pp. 11-12.

După doi ani de activitate ca jurist (avocat), se înscrie în Partidul Liberal din Creta, fiind un admirator al lui Charilaos Trikoupis(1832-1896)⁶. Abandonând definitiv avocatura, tânărul Venizelos devine agitator și șef de bandă, din ce în ce mai cunoscut în insulă⁷. De altfel, Ionel Brătianu îl vedea pe la fel de tânărul politician grec drept un aventurier dispus să facă orice pentru a prelua puterea, mai întâi în Creta, apoi la Atena⁸. În această vreme, cel mai apropiat colaborator al lui Venizelos este Konstantinos Mitsotakis, al cărui nepot omonim, născut în 1918, va ajunge lider al partidului de centru-dreapta Noua Democrație (1984-1993) și premier al țării (aprilie 1990 - octombrie 1993).

În 1897, Theodoros Deliyanis (1824-1905), rivalul lui Trikoupis, ajuns din nou premier al Greciei, declanșează un război anti-otoman pentru recuperarea Cretei. Aventura militară se încheie cu o înfrângere dezastruoasă pentru greci, dar proporțiile dezastrului sunt limitate prin intervenția Marilor Puteri. Insula Creta, punct nevralgic al relațiilor otomano-elene, își dobândește autonomia, sub conducerea unui înalt comisar, post încredințat chiar lui George I al Greciei, în noiembrie 1898⁹.

Coabitarea lui Venizelos cu regele Greciei, în Creta, după războiul din 1897 a fost una dificilă, iar în anul 1906, regele George I a părăsit Creta; doi ani mai târziu, focarul cretan se inflamează din nou, ceea ce-l propulsează pe Venizelos în centrul scenei politice elene. Este momentul să facem o succintă comparație între viața politică din cele două regate sud-est europene.

În România, conform Constituției din 1866, votul era unul cenșitar, inițial pe patru colegii, iar din 1883, pe trei. Prim-miniștrii erau numiți de monarh înainte de alegeri, pe care, cu aportul decisiv al funcționarilor Ministerului de Interne, guvernul organizator le și câștiga. În anul 1895, regele Carol I (1866-1914, până în 1881 principe) a instituit așa numita „rotativă guvernamentală”, prin care puterea era încredințată alternativ, celor două principale partide politice, liberalii și conservatorii, aducerea la guvernare a unui al treilea partid fiind exclusă¹⁰.

În Grecia, așa cum am arătat, din 1875, conform principiului *dedilomeni*, regele era obligat să încredințeze guvernarea aceluia partid care deținea majoritatea parlamentară, însă viața politică era structurată în funcție de personalități, nu de partide, care erau creații clientelare și fluide. În Ellada

⁶ *Ibidem*, p. 12-13.

⁷ Guy Gauthier, *Acvile și lei. O istorie a monarhiilor balcanice între 1817 și 1974*, traducere de Ludovic Skultety, București, Editura Humanitas, 2004, p. 108.

⁸ *Ibidem*, p. 109.

⁹ L.S. Stavrianos, *op. cit.*, pp. 470-471.

¹⁰ Keith Hitchins, *România (1866-1947)*, ediția a III-a, traducere de George G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 2004, pp. 100-144.

secolului al XX-lea, un cuvânt greu l-a avut și armata prin intermediul Ligii Militare, care în anul 1909 era condusă de către colonelul Nikolas Zorba.

De la Goudi, din marginea Atenei, o mare parte a garnizoanei ateniene a emis la 27 august 1909 un memorandum cerând înlăturarea prinților din forțele armate, ocuparea posturilor din Ministerul de Război și Marină de către ofițerii activi, adoptarea unui program de refacere militară și navală, completate cu unele revendicări cu caracter nemilitar.

În septembrie 1909, populația din Atena a demonstrat în favoarea puciștilor, iar premierul Demetrios Rallis a demisionat, iar Kyriaculis Mavromihalis a pus în aplicare o parte dintre reforme. Totuși, liderii Ligii aveau încredere în Eleutherios Venizelos, care este numit prim-ministru la 17 octombrie 1910, între alegerile din aprilie și cele din decembrie 1910; la ultimele alegeri menționate, Partidul Liberal al lui Venizelos obține 300 de locuri din cele 362¹¹.

Cabinetul lui Venizelos a înlăturat o serie întreagă de reforme, culminând cu revizuirea Constituției, la 11 iunie 1911.

Printre reformele promovate de către primul guvern venizelist din istoria Greciei, putem cita:

- interdicția traducerii Scripturilor fără acordul Bisericii Greciei și a Patriarhiei Ecumenice;
- învățământ elementar obligatoriu și gratuit;
- legiferarea exproprierii în scopuri de utilitate publică, cu referire specială la vânzarea unor latifundii și împrumutarea țăranilor din Thessalia,
- reducerea cvorumului Camerei la 1/3;
- absența vacanțelor parlamentare în ultimul an de legislatură;
- interdicția alegerii militarilor ca deputați;
- transferul petițiilor electorale de la cameră la un Tribunal Special;
- re-învierea Consiliului de Stat;
- securitatea serviciilor funcționarilor publici;
- introducerea de examene publice pentru funcționarii de stat.

Cea mai mare realizare a lui Venizelos din această perioadă o reprezintă reorganizarea armatei, în special a flotei, inclusiv cu ajutorul unei misiuni militare franceze¹².

Anul 1909 a avut o mare importanță și pentru ascensiunea lui Ionel Brătianu. Rolul său în P.N.L. crescuse treptat, iar la 27 decembrie 1908, în condițiile plecării lui D.A. Sturdza(1833-1914) din țară, se constituise un guvern de tranziție prezidat chiar de Brătianu care, în ianuarie 1909, la

¹¹ R. Clogg, *op. cit.*, p. 88-89.

¹² C. Iordan, *op. cit.*, p. 30.

propunerea lui Petre S. Aurelian (1833-1909), preia și conducerea partidului de guvernământ¹³.

Primul guvern Ionel Brătianu din istoria României fusese, deci, unul de tranziție. Nu la fel a fost cazul cu cel de-al doilea guvern Ionel Brătianu, în exercițiu de la 4 martie 1909 până la 28 decembrie 1910. Noul guvern aduce în fața camerei numeroase proiecte de lege, fără însă a pune problema unor reforme social-politice ample.

La 16 decembrie 1909 este adoptată *Legea Orleanu*, după numele ministrului M.G. Orleanu(1859-1942); prin această lege se interzicea dreptul la grevă și erau îngădite posibilitățile muncitorilor de asociere în sindicate, ceea ce va precipita reconstituirea Partidului Social-Democrat, în 1910. În contrapartidă, a fost emisă legea repaosului duminical. Tot pe plan intern, legislația privind învățământul a fost revizuită, în sensul dorit de reformatorul Spiru Haret(1851-1912).

În politica externă, guvernul Brătianu va menține România în sistemul Triplei Alianțe, efectuând vizite la Viena și Berlin, în iulie 1909, dar a tatonat posibilitatea unei reorientări spre Antanta, inclusiv în convorbirile lor cu ministrul italian de externe, Guiciardini¹⁴.

La finele anului 1910, conform rotativei guvernamentale, liberalii români au fost înlocuiți la guvernare de către conservatori.

În schimb, venizeliștii s-au prezentat în fața electoratului elen în martie 1912, reușind să câștige două treimi din sufragii și 146 din cele 181 de mandate parlamentare¹⁵. Războaiele balcanice băteau la ușă, iar în octombrie 1912, ostilitățile au început, deznodământul fiind prea bine cunoscut pentru a insista aici asupra lui.

Aportul elen la înfrângerea Imperiului Otoman în prima fază a primului război balcanic a fost unul preponderent maritim; grecii au împiedicat transportul de trupe turcești și au ocupat insulele din Marea Egee. În faza a doua a primei conflagrații balcanice, principalul succes elen a constat în ocuparea Janinei la 6 martie 1913¹⁶.

La nici două săptămâni după acest important succes militar grec, regele George I avea să fie asasinat la Salonik (cucerit în toamnă), de către Skinas, un învățător dezechilibrat mintal; de altfel, monarhul, în vârstă de 68 de ani, intenționa să abdice în octombrie 1913, cu prilejul jubileului a 50 de ani de

¹³ Ioan Scurtu, Ion Mamina, *Guverne și guvernanți (1866-1916)*, București, Editura Silex, 1994, p. 128.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 130-131.

¹⁵ R. Clogg, *op. cit.*, p. 91.

¹⁶ L.S. Stavrianos, *op. cit.*, pp. 536-537.

domnie. Tronul Greciei a revenit lui Constantin, căsătorit din 1889 cu prințesa Sofia de Prusia, soră a *Kaiser*-ului Wilhelm al II-lea(1861/1871-1888)¹⁷.

Noul monarh, germanofil, avea să constituie un serios obstacol în fața planurilor lui Venizelos de a aduce Grecia alături de Puterile Antantei; din acest punct de vedere, statul elen a evoluat într-un mod exact opus față de statul român, unde moartea regelui Carol I în 1914 avea să ușureze mult misiunea lui Brătianu de raliere a României la Antanta.

Ascensiunea la tronul Greciei a unui monarh cu numele Constantin a adus însă, momentan, multe speranțe în rândul populației elene, o superstiție populară spunând că orașul Constantinopol va fi din nou grecesc când Constantin va domni.

Până la mult dorita redobândire a Constantinopolului, Traciei și coastei micro-asiatice, Grecia a trebuit să se mulțumească cu câștigurile teritoriale consecutive celor două războaie balcanice, oricum, destul de substanțiale și acestea. Astfel, suprafața statului elen crescuse cu 68% în 1912-1913, de la 25.014 mile pătrate la 41.933 (în raport cu 1830, aproape o triplare), iar populația sporise de la 2,66 milioane la 4.363.000, devenind aproape egală cu cea a Serbiei sau a Bulgariei¹⁸.

În perioada 1913-1914, statul român a prevenit, prin diplomații și emisarii săi, (Take Ionescu etc.) izbucnirea unui al treilea război balcanic, mediind cu succes în disputele greco-turce din Marea Egee¹⁹

În cazul Greciei, reformele majore fuseseră antecedente victoriei din războaiele balcanice, pe care o facilitaseră cel puțin indirect; în cazul României, participarea la cel de-al doilea război balcanic la numai câțiva ani după pojarul răscoalelor din 1907 (la reprimarea cărora Ionel Brătianu participase direct), recte contactul armatei românești alcătuite, în mare parte, din fii de țărani săraci cu realitățile unei Bulgarii rurale egalitare, a dus la relansarea discuțiilor privind oportunitatea unor reforme social-politice ample.

Astfel, în toamna anului 1913, după o călătorie a lui Ionel Brătianu în Bulgaria, P.N.L. a înscris în programul său reforma agrară radicală (împroprietărirea țăranilor) și introducerea sufragiului universal.

La 4 ianuarie 1914, bătrânul rege Carol I i-a încredințat lui Brătianu conducerea guvernului, iar alegerile din februarie s-au soldat, în mod așteptat, cu victoria P.N.L. În aprilie, ambele camere ale Parlamentului au votat în favoarea modificării Constituției în sensul de a crea baza juridică necesară pentru reforme social-politice radicale (legiferarea votului universal și

¹⁷ G. Gauthier, *op. cit.*, pp. 113-115.

¹⁸ L.S. Stavrianos, *op. cit.*, p. 540.

¹⁹ C. Iordan, *op. cit.*, pp. 119-122.

înscrisura în legea fundamentală a principiului exproprierii în interes public), iar în luna mai a fost aleasă o Adunare Constituantă²⁰.

Pe plan european, însă, lucrurile se precipită, iar declanșarea conflagrației generale duce la suspendarea legiferării marilor reforme, până în anul 1917, după intrarea României în război și la scurt timp după începutul agitațiilor revoluționare în Rusia.

Izbucnirea Primului Război Mondial i-a pus pe Brătianu și Venizelos în fața unor decizii de importanță maximă pentru viitorul națiunilor lor. Ambii lideri liberali erau antantofili și amândurora Antanta le promitea câștiguri teritoriale substanțiale pe seama imperiilor cosmopolite muribunde (Imperiul Habsburgic, respectiv Imperiul Otoman), dar le și pretindea unele concesii teritoriale în favoarea Bulgariei (Dobrogea de Sud, respectiv Dramos, Serres și Kavalla).

Totuși, revendicările românești exprimate tranșant de ambițiosul Brătianu erau mult mai întemeiate etnic decât cele grecești; românii erau net majoritari în Transilvania, iar limba română era vorbită cu diferențe minime în întreg spațiul dintre Dunăre, mare, Nistru și Tisa, pe când grecii formau insule etnice pe coasta Asiei Mici, mulți dintre grecii de aici (așa-numiții *karamanli*) neavând comun cu conaționali lor din Grecia propriu-zisă decât creștinismul ortodox.

O altă deosebire consta în faptul că opoziția pro-germană era mult mai puternică în Grecia decât în România (mai ales după moartea regelui Carol I) deși în mediile românești exista o substanțială circumspecție față de Rusia.

În primul an de război, când Bulgaria și-a menținut neutralitatea, după ce Imperiul otoman intrase în acțiune de partea Puterilor Centrale, în cercurile Antantei s-au vehiculat diverse planuri având ca numitor comun atragerea României, Bulgariei și Greciei într-un bloc balcanic antantofil, care să sprijine Serbia și să izoleze Imperiul Otoman de Puterile Centrale. Brătianu nu s-a opus ideii în sine, dar, în fața exigențelor Antantei de a face concesii teritoriale Bulgariei în Dobrogea de Sud, a răspuns pretinzând o înțelegere prealabilă bulgaro-eleno-sârbească privind Macedonia, premisă care s-a dovedit un obiectiv iluzoriu²¹.

În problema Albaniei, punctele de vedere ale lui Brătianu și Venizelos nu coincideau deloc; dacă guvernul român făcuse un apel la respectarea independenței și neutralității statului albanez, autoritățile grecești profitau de

²⁰ K. Hitchins, *op. cit.* p. 144.

²¹ A se vedea în acest sens George Ungureanu, *Ion I.C. (Ionel) Brătianu și proiectul Antantei de a crea un Bloc Balcanic (noiembrie 1914 – martie 1915)*, în „Argesis XX. Studii și comunicări. Seria istorie.”, Pitești, 2011, pp. 253-260.

precaritatea instituțiilor și structurilor politice albaneze, pentru a desfășura activități anexioniste în sudul Albaniei, locuit parțial de etnici greci²².

O nesincronizare flagrantă a pozițiilor lui Brătianu și Venizelos se produce în octombrie 1915, când Bulgaria abandonează neutralitatea și atacă prin surprindere Serbia care, neputând rezista pe două fronturi, cade până la finele anului sub ocupație străină. Spre deosebire de Brătianu, care condiționa foarte strict intrarea României în război, Venizelos a interpretat atacul bulgar asupra Serbiei drept un *casus belli*, o violare a Tratatului de la București, din 28 iulie/10 august 1913, și a încercat să implice Grecia în războiul contra Bulgariei și, implicit, contra Puterilor Centrale. În fața atitudinii regelui Constantin, Venizelos a demisionat, deși obținuse un vot de încredere în Parlament și a fost înlocuit cu Alexandros Zaimis²³. Forțe ale Antantei debarcaseră însă la Salonic, iar regele Constantin și guvernele sale (Zaimis, Skoloudis, apoi din nou Zaimis) adoptau o atitudine de neutralitate tot mai favorabilă Puterilor Centrale. Anul 1916 va aduce pentru greci declanșarea „schismei naționale”, adică a conflictului deschis între partizanii și adversarii intrării în război alături de Antantă; încă înainte de acest fapt, nordul țării devenise teatru de luptă între forțele Antantei debarcate la Salonic și trupe ale Puterilor Centrale, venite dinspre Bulgaria și Serbia ocupată²⁴.

De altfel, este cunoscut faptul că Brătianu își legase speranțele și de o ofensivă a Antantei pe frontul de la Salonic, deziderat inclus în Convenția Militară încheiată cu Puterile Antantei la 4/17 august 1916, în virtutea căreia România a declarat război Austro-Ungariei 10 zile mai târziu²⁵.

Sub presiunea Antantei, în iunie 1917, regele Constantin pleacă din Grecia, fiind urmat la tron nu de George, fiul cel mare, ci de Alexandru, iar guvernul provizoriu al lui Venizelos rămâne la conducerea unei Grecii teoretic unite. Printre actele de autoritate ale lui Venizelos, care la 30 iunie 1917 declară război Puterilor Centrale, se numără și repunerea în drepturi a Parlamentului ales în iunie 1915, în care avea o majoritate confortabilă și dizolvarea forului legislativ ales în decembrie 1915; Parlamentul rechemat în funcție va fi supranumit „parlamentul lui Lazăr”, cel înviat din morți²⁶.

Atât pentru România, cât și pentru Grecia, primul an de după război nu avea să fie și primul an de pace, dar în timp ce România s-a lansat în operațiuni temporare și limitate în Transnistria, Pocuția și, mai ales, împotriva bolșevicilor maghiari, statul elen, sub conducerea lui Venizelos, s-a lansat într-o veritabilă aventură militară în Asia Mică (1919-1922), la capătul căreia va avea loc o

²² Kōpi Kyçyku, *Istoria Albaniei*, București, Editura Corint, 2003, pp. 74-75.

²³ C. Iordan, *op. cit.*, pp. 54-55.

²⁴ *Ibidem*, pp. 55-56.

²⁵ *Istoria României în date...*, pp. 325-330.

²⁶ R. Clogg, *op. cit.*, p. 103.

operațiune de „purificare etnică”: 1,2 milioane de greci din Asia Mică și litoralul pontic se vor retrage în Grecia propriu-zisă, de unde vor pleca circa 400.000 de musulmani²⁷.

În istoriografia românească este bine cunoscut episodul participării lui Ionel Brătianu la Conferința de Pace de la Paris, din 1919, finalizat cu părăsirea Forumului Păcii, la 2 iulie, în semn de protest față de modul în care mai-marii lumii înțelegeau să trateze statele mici și mijlocii ca România²⁸.

În schimb, Venizelos a avut mai mult succes în prezentarea propriilor revendicări; de altfel, unul dintre participanții la Conferință, un diplomat britanic, l-a comparat cu Lenin, din punct de vedere al charismei²⁹.

La 28 iulie 1919, Venizelos a încheiat un acord cu ministrul italian de externe, Tittoni, având ca obiect împărțirea teritoriilor albaneze, iar prin Tratatul de la Sèvres, din 10 august 1920, au fost recunoscute aspirațiile Greciei în Asia Mică. Protestele americane și revoluția kemalistă aveau să anihileze aceste succese diplomatice.

Relația Brătianu-Venizelos nu a fost una cordială, în perioada tratativelor de la Paris; dimpotrivă, atunci când Brătianu a intrat în conflict cu Take Ionescu (1858-1922), partizanul unei atitudini mai concesive, mai ales în problema Banatului de Vest, liderul conservator/democrat român era bun prieten atât cu șeful radicalilor sârbi, Nikola Pašić(1848-1926), cât și cu Venizelos.

Totuși, o colaborare militară româno-elenă *sui generis* putem identifica pentru anul 1919 în spațiul fostului imperiu rus. Astfel, trupele române au ocupat temporar Tiraspolul și alte localități din stânga Nistrului, pentru a asigura retragerea forțelor franceze și grecești din zona Odessei; francezii și câteva divizii grecești au trecut în Basarabia de Sud. România nu s-a implicat însă în războiul civil din Rusia.

În noiembrie 1919 au avut loc primele alegeri parlamentare la scara întregii Români, substanțial mărite teritorial după unirea Basarabiei, Bucovinei și a Transilvaniei cu țara-mamă, cursul anului 1918, acte recunoscute *grosso modo* prin Tratatul de Pace de la Paris. Succesul fusese plătit însă scump de români, iar situația social-economică a țării nu era de invidiat, criza materială fiind dublată și de o mare criză morală. În aceste condiții, P.N.L. a pierdut alegerile organizate de guvernul generalului Artur Văitoianu, iar Brătianu va accede din nou la guvernare în ianuarie 1922. Guvernarea sa din 1918-1919

²⁷ *Ibidem*, p. 112.

²⁸ Valeriu Florin Dobrinescu, *România și sistemul tratatelor de pace de la Paris*, Iași, Institutul European, 1993, *passim*.

²⁹ R. Clogg, *op. cit.*, p. 121.

este importantă mai ales pentru adoptarea legilor prin votul universal și exproprierea marilor moșii³⁰.

Un an mai târziu, în pofida succeselor repurtate la Conferința de Pace, Eleutherios Venizelos pierdea alegerile (14 noiembrie 1920), adversarii săi obținând două treimi din mandate; cu câteva săptămâni înainte, murise și regele Alexandru, mușcat de o maimuță turbată³¹.

O situație relativ asemănătoare avea să se înregistreze și în România anului 1927, când moartea regelui Ferdinand avea să preceadă cu numai patru luni pe aceea a prim-ministrului Ionel Brătianu³².

În ceea ce privește distribuția voturilor în teritoriu, merită relevate anumite aspecte. În Grecia, partidul lui Venizelos a reușit să câștige voturi mai ales în Macedonia partea greacă (obținută în 1912/1913) și în Tracia apuseană (luată de la Bulgaria în 1919), în timp ce în România, P.N.L. era mai slab reprezentat în Transilvania, fieful Partidului Național, iar după 1926 al Partidului Național Țărănesc, punctul lui forte fiind Vechiul Regat.

Sub guvernarea Ionel Brătianu (ianuarie 1922 - martie 1929) va fi adoptată Constituția din 1923, în mare măsură o actualizare a Constituției din 1866, și, de asemenea, vor trece prin Parlament o serie de legi importante precum: legile economice din anul 1924 (legea minelor etc.), având ca scop întărirea capitalului autohton și dezvoltarea industriei autohtone, dar și satisfacerea propriei clientele, legea administrativă din 14 iunie 1925, legea privind autocefalia Bisericii Ortodoxe Române precum și legea electorală din 26 martie 1926, care stabilea pragul de 40% pentru „prima majoritară”³³.

Pe plan extern, guvernul Brătianu a respins, cu diplomație sugestiile britanice din toamna anului 1922 de a se alătura Marii Britanii și Greciei contra forțelor kemaliste, aflate în plină ofensivă³⁴.

În anii '20, atât România, cât și Grecia, au cunoscut crize dinastice față de care liberalii din cele două țări, în frunte cu Brătianu și Venizelos au trebuit să-și spună cuvântul. În Grecia, criza dinastică a survenit ca urmare a schismei naționale din anii Primului Război Mondial, urmate de catastrofa din Asia Mică. După moartea lui Alexandru și căderea lui Venizelos, tronul Greciei a fost reocupat de către Constantin, care a trebuit să abdice după doi ani, în favoarea lui George al II-lea, fiul său. În anii 1922-1924 liberalii greci, ostili în

³⁰ I. Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1518-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, pp. 114-115.

³¹ R. Clogg, *op. cit.*, p. 109

³² *Istoria României în date...*, pp. 399-400.

³³ Ion Bitoleanu, *Din istoria României moderne. 1922-1926*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, passim; I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, pp. 144-166.

³⁴ Mehmet Ali Ekrem, *Relațiile româno-turce între cele două războaie mondiale*, București, Editura Științifică, 1993, p. 19; Ionuț Cojocaru, *România și Turcia, actori importanți în sistemul de relații interbelice (1918-1940)*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2014, pp. 68-69.

corpore regelui Constantin, erau divizați între monarhiști, conduși de Alexandros Papanastasiou(1876-1936). Însuși Ionel Brătianu, în octombrie 1922, într-o discuție purtată cu celebrul mareșal francez Ferdinand Foch atrăgea atenția asupra instabilității din Grecia și insista ca, după abdicarea iminentă a lui Constantin, regele George II, prin căsătorie cu familia regală română, să preia tronul³⁵.

După încheierea Tratatului de la Lausanne, în iulie 1923, au urmat alegerile legislative din Grecia, din ianuarie 1924. Scrutinul a fost boicotat de către Partidul Popular (monarhist), astfel încât din cele 370 de locuri, liberalii au obținut 250, iar republicanii 120. Venizelos a redevenit prim-ministru, însă a demisionat în scurt timp, dându-și seama că lucrurile evoluează spre proclamarea unei republici, ceea ce s-a și întâmplat în urma plebiscitului din aprilie 1924, când „marele cretan” se afla deja la Paris³⁶.

În România, criza dinastică a fost declanșată de conduita imorală a principelui moștenitor Carol (1893-1953) care, la finele lui 1925, a decis să rămână cu Elena Lupescu, ceea ce a determinat excluderea sa de la succesiunea dinastică de către Parlament, la 4 ianuarie 1926³⁷.

Actul de la 4 ianuarie 1926 l-a avut ca principal autor moral pe Ionel Brătianu și a fost elocvent pentru ceea ce însemna biruința dinastiei de Hohenzollern, fiind puternic criticat de către adversarii politici ai liberalilor. După decesul regelui Ferdinand, la 20 iulie 1927, a fost instituită o regentă, care a funcționat până în iunie 1930, când Carol a revenit în țară, iar Parlamentul de atunci, dominat de național-țărăniști, a anulat actul din 1928.

Ultima perioadă când Venizelos s-a plasat la conducerea guvernului grec a fost între 1928 și 1933, cu unele întreruperi; aceste ultime guvernări venizeliste coincid cronologic cu guvernările național-țărăniști din România și, mai ales, cu Marea Criză Economică din 1929-1933.

Principalele măsuri legislative și economico-sociale întreprinse de guvernările venizeliste din anii 1928-1933 au fost următoarele:

- instituirea unei Bănci Agricole (1928);
- adoptarea „legii împotriva tentativelor de subminare a ordinii sociale” (1929), care îi viza pe comuniști (o lege oarecum similară, supranumită „Legea Mârzescu” fusese adoptată și în România, în 1924, sub guvernarea Ionel Brătianu);
- reforma agrară, având ca scop principal rezolvarea problemei refugiaților: toate proprietățile de peste 30 ha au fost luate, 600.000 ha distribuite, dintre care 4/5 către refugiați (a fost redistribuit 40% din fondul funciar grec, cea mai mare proporție din Balcani);

³⁵ C. Iordan, *op. cit.*, p. 269.

³⁶ L.S. Stavrianos, *op. cit.*, p. 663.

³⁷ *Istoria României în date...*, pp. 391-392.

- așezarea refugiaților mai ales în Macedonia Egeeană și Tracia apuseană, schimbând raporturile etno-demografice de aici, inclusiv în defavoarea aromânilor;
- instituirea unei case de achiziții a produselor textile;
- lansarea unui program de lucrări publice (asanarea mlaștinilor);
- creșterea numerelor de școli primare și înființarea de școli tehnice agricole și muncitorești³⁸.

Anii 1928-1930 au adus și notabile succese pe plan extern, în sensul destinderii în raporturile cu Turcia, Iugoslavia și Italia, cu care au fost încheiate acorduri bilaterale³⁹.

Un ultim act al vieții lui Eleutherios Venizelos a fost tentativa de lovitură de stat a ofițerilor fideli lui, petrecută în martie 1935, eşuată și urmată de restaurarea monarhiei, în același an cu alți politicieni greci (Al. Zaimis, Al. Papanastasiou, P. Tsaldaris etc.), ceea ce a netezit drumul spre putere generalului Iannis Metaxas.

Succesorul lui Venizelos la conducerea liberalilor greci va fi Theodoros Sofoulis (n. 1860-d. 1949), dar Partidul Liberal va fi absorbit în 1961 de către Uniunea de Centru, a lui Georgios Papandreu.

În anul 1980, Nikita Venizelos, nepotul lui E. Venizelos, reînființează partidul, însă rezultatele electorale sunt modeste.

În urmă cu câțiva ani, în postura destul de ingrată de ministru de finanțe al Greciei s-a aflat un anume Evangelos Venizelos, fără grad de rudenie cu marele om politic de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului următor.

Liberalii români, după moartea lui Ionel Brătianu (1927) au continuat să fie cel mai important partid al României, fiind la guvernare între noiembrie 1933 și decembrie 1937. O facțiune liberală, condusă de Gheorghe Tătărescu, a colaborat cu regele Carol al II-lea și apoi cu comuniști, până în 1947. După căderea regimului comunist, P.N.L. s-a reconstituit, a trecut printr-o perioadă de sciziuni și re-unificări, iar în 2014 a fuzionat cu Partidul Democrat-Liberal.

Privind sumativ și comparativ cele două figuri, importante ale istoriei naționale românești, respectiv, elene, putem trage unele concluzii.

Astfel, Ionel Brătianu venea pe o tradiție deja consacrată în România, la care contribuise în mod substanțial și tatăl său, iar moștenirea lăsată a fost, la rândul său, una consistentă. În cazul Greciei, Partidul Liberal a fost o creație eminentamente personală și conjuncturală, care a crescut și a scăzut odată cu Venizelos, intrând într-un declin ireversibil după moartea acestuia.

³⁸ Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor*, vol. II – *Secolul XX (1887-1982)*, trad. Eugen Mihai Avădanei, Iași, Institutul European, 2000, p. 263; St. K. Pavlowitch, *op. cit.*, p. 223.

³⁹ L.S. Stavrianos, *op. cit.*, pp. 665-666.

Rezultatele politicii duse de către cei doi lideri liberali pe plan național au fost diferite, deși amândoi au urmărit împlinirea unor idealuri (*Megali Ideea* – Venizelos, România Mare – Brătianu).

În cazul lui Brătianu, idealul a fost atins *grosso-modo*, chiar dacă nu toate exigențele sale teritoriale i-au fost admise de către Marile Puteri; în cazul lui Venizelos, politica sa s-a încheiat cu un dureros eșec și cu adâncirea schismei naționale inter-grecești (de notat, totuși, faptul că obiectivele lui Brătianu aveau o acoperire etnică mai mare decât cele ale lui Venizelos).

Înfăptuirea idealului național în 1918 și declanșarea Marilor Reforme, în anul următor, au estompat în mare măsură, în percepția și conștiința românească, unele scăderi omenești și greșeli politice ale lui Brătianu, el fiind, în genere, valorizat pozitiv de români, în timp ce Venizelos rămâne destul de controversat printre eleni.

TWO LIBERAL LEADERS IN SOUTHEASTERN EUROPE:
ION I. C. BRĂȚIANU (1864-1927) AND
ELEUTHERIOS VENIZELOS (1864-1936)

This article was intended as a comparative micro-analysis on two emblematic personalities for liberalism and national state building in Southeastern Europe: the Romanian Ion I. C. (Ionel) Brătianu and the Greek Eleutherios Venizelos. Since Ionel Brătianu's role and place in the history of Romania have been minutely analyzed in Romanian historiography, being generally well-known by history loving audiences, most of this study deals with the information and opinions on Venizelos, less known in Romania.

The author concludes his analysis with the idea that both liberal leaders were driven by the ambition to achieve national ideals, but the Romania politician displayed more caution, which made the results of his actions more durable.